

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARINDAKİ GELİŞMELER VE EKONOMİK ETKİLERİ

Kâmi TÜĞEN (*)

ÖZET

Bu makalede, dünyadaki ve Türkiye'deki savunma harcamalarındaki gelişmeler ve ekonomik etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Savunma harcamalarının artışı ile ilgili yeterli veriler olmakla beraber, genellikle, her ülke için geçerli olacak şekilde bu harcamaların ekonomik etkileri konusunda tüm yazarlarca kabul edilmiş sonuçlar bulunmamaktadır.

Bununla birlikte bu makalede dünyadaki ve Türkiye'deki savunma harcamalarındaki gelişmeler açıklanmakta ve bu harcamaların ekonomik etkileri konusu da yapılmış araştırma sonuçları üzerinde durulmaktadır.

I. GİRİŞ

Savunma harcamaları ve bu harcamaların ekonomi üzerindeki etkileri güncelliğini sürekli koruyan bir konu olmaktadır. Son derece hassas yönleri bulunan bu konuda bilim adamları tarafından çeşitli araştırmalar yapılmış ve halen yapılmaya devam edilmektedir.

(*) Yrd. Doç. Dr., D.E.Ü. İ.İ. B.F. Maliye Bölümü

Ancak, araştırma sonuçları arasında her ülke için zaman için geçerliliğini koruyabilecek tatmin edici belirli paralelliklerin ortaya çıkmamış olması, savunma harcamaları ile ilgili tartışmaların önemini korumasına yol açmaktadır.

Savunma harcamaları konusunda ilk plânda önemli olan bir ülkenin savunma ihtiyacının belirlenmesi ve bu ihtiyacı giderecek harcamaların sağlıklı finansman kaynaklarından yapılmasıdır. Fakat, bir ülkenin savunma ihtiyacını somut olarak belirlemek oldukça güçtür ve savunma ihtiyacı çok değişik faktörler tarafından dinamik bir şekilde etkilenmektedir. Söz konusu ihtiyacın sahip olduğu bu özellikler ülkelerin savunmaya ayırdıkları veya ayıracakları kaynakların seviyesinin, bu kaynakların verimli alternatif kullanım alanları düşünülerek, kamuoyunda dikkatli bir şekilde izlenmesine neden olmaktadır.

Bu çerçeve içinde makalemizde konu önce savunma hizmetlerinin özellikleri, savunma harcamalarının dünyada ve Türkiye'de gösterdiği gelişmeler ele alınarak incelenmekte, daha sonra da yapılan araştırma ışığında bu harcamaların ekonomi üzerindeki etkilerine çeşitli yönlerden değinilmektedir.

II. SAVUNMA HİZMETLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Savunma hizmetleri devletin topluma sunduğu en eski, klasik hizmetler grubu içinde yer alır. Devlet anlayışındaki gelişmeler rağmen bugün bile savunma hizmetleri devlet tarafından topluma sunulması gereken bir hizmet türü olmaya devam etmektedir.

Diğer yandan, savunma hizmetleri taşıdıkları özellikler nedeniyle "tam kamusal malların tipik bir örneğini oluşturur. Bilindiği gibi tam kamusal mallar, toplumun bütün bireyleri tarafından birlikte ve eşit olarak tüketilen mallardır. Bu malların tüketimi sonucu olarak sağlanan fayda toplumun bütün bireyelerine yayıldığından, bunların özel sektör tarafından üretilmeleri olanağı yoktur. Bu grupta yer alan mallar, kollektif karar alma mekanizmasıyla yani bütçe ile üretilir. Bireyler kollektif gereksinimleri gideren mallara olan tercihlerini açıklamayadıklarından bunların finansmanı da zorlamaya dayanan yöntemlerle karşılanır (Şener, 1980, s. 58). Bu yöntemlerin başında vergiler gelmektedir.

Öte yandan, güvenlik ve savunma hizmetleri bir toplumda ekonomik ilişkilerin kurulmasının temel gerekleridir. Bu bakımdan, egemenlik ve savunma hizmetleri piyasa ekonomisinin faaliyete geçmesi için gerekli bir masraf olarak görülmüştür (Bulutoglu, 1981, s. 269). Piyasa ekonomisinin gelişimi egemenlik ve savunma hizmetlerinin yeterliliği ile yakından ilişkilidir.

Savunma hizmetlerinin özelliklerini böylece anahatlarıyla ortaya koyduktan sonra savunma harcamalarının dünyadaki gelişimi üzerinde duralım.

GELİŞMELER

Savunma harcamalarındaki gelişmeleri belirleyebilmek için savunma sektörüne (ya da diğer bir ifadeyle askeri sektöre) yönelik harcamaların tesbit edilmesi gerekmektedir. Bu harcamalar 'dar anlamda', savunma hizmetine tahsis edilmiş askeri ve sivil personelle ilgili harcamalardan, bu sektörle ilgili araç ve gereçlerin (silah, ekipman v.s.) üretimi ve satın alınması, bunların bakım ve onarım giderlerinden, bina vb. inşa faaliyetlerinden, araştırma-geliştirme harcamalarından oluşmaktadır. Bunların yanında bazı faaliyetler vardır ki, bunlar da savunma sektörü faaliyetlerine dolaylı olarak katkıda bulunurlar. Bu nedenle asker benzeri güçler (milis, polis, gümrük görevlileri), sivil savunma, olağanüstü dönemde kısa zamanda silah üretimine faaliyetlerini uyarlayabilecek sivil teşebbüsler, zorunlu yiyecek maddelerinin ve hammaddelerin stoklanması faaliyetleri ile ilgili yapılan harcamalar ve yabancı askeri yardım 'geniş anlamda' savunma harcamalarını meydana getirmektedir. Biz ise burada savunma harcamalarını istatistiklerde yaygın olarak kullanıldığı biçimde 'dar anlamda' ele alıp inceleyeceğiz.

Dünyada savunma harcamaları konusunda çeşitli enformasyon kaynakları bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri ; SIPRI (Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü), IISS (Londra Uluslararası Stratejik İncelemeler Enstitüsü), USACDA (A.B.D. Silah Kontrolü ve Silahlanma Ajansı), IMF (Uluslararası Para Fonu) ve NATO (Kuzey Atlantik Anlaşması Teşkilatı) olarak sıralanabilir. Ancak enformasyon kaynağının çokluğuna rağmen ülkeler itibariyle verilen harcama rakamları arasında dikkate değer farklılıklar görülebilmektedir. Bu farklılıklarda savunma harcamalarıyla ilgili tanım farklılıkları kadar karşılaştırmaların genellikle ABD doları bazında yapılması da etkilidir. Gerek ABD dolarının değerindeki gelişmeler gerekse ABD doları karşısında milli paraların değer değişimleri sağlıklı karşılaştırmaları güçleştirmektedir. Bu güçlüğü gidermek üzere Birleşmiş Milletler Örgütü çeşitli ülke paralarının satın alma gücünü karşılaştırmayı hedef alan bir "Uluslararası Karşılaştırmalar Projesi"ni finanse etmektedir. Ancak bu proje, önemli mali ve güçlüklerle karşı karşıya kalmıştır. Çin ve Sovyetler Birliği gibi ülkeler bu projenin finansmanına katılmayı kabul etmemişlerdir (Fontanel, 1983, s.21).

Verilerle ilgili belirtilen sorunlara rağmen dünyada savunma harcamaları (diğer bir ifadeyle askeri harcamalar) zaman içinde belirli bir artış göstermektedir. Aşağıdaki tabloda bu artış eğilimi 1978-1981 yılları itibariyle verilmektedir.

TABLO 1 : DÜNYA ASKERİ HARCAMALARI

(1980 Sabit Fiyatlarıyla ve 1979 yılı dolar değeriyle, milyar olarak)

<u>Yıllar</u>	<u>Harcamalar</u>
1908	18
1913	29
1929	43
1933	40
1936	94
1938	123
1948	129
1953	282
1958	254
1963	328
1968	418
1973	426
1978	470
1979	480
1980	491
1981	510

Kaynak : Jacques Fontanel ; L'économie des armes, Editions La Découverte /Maspero, Paris, 1983, s.12.

Tablo 1'de görüldüğü gibi dünya askeri harcamalarında yıllar itibariyle belirli bir artış ortaya çıkmaktadır. Özetle denilebilir ki, yüzyılın başından itibaren dünyada askeri harcamalarda 30 kata yaklaşan bir artış olmuştur.

Dünya askeri harcamalarının durumunu 1960-1980 dönemi itibariyle çeşitli bölgeler ve askeri paktlar açısından ele aldığımızda ise aşağıdaki tablo elde edilmiştir.

(%)

Devletler	1960	1970	1980
Nükleer Silahla Donatılmış Devletler	78.9	75.8	64.6
Nato ve Varşova Paktı	80.0	77.4	68.8
Diğer Gelişmiş Ülkeler	10.0	15.4	15.1
Gelişmekte Olan Ükeler	10.0	7.2	16.1
Ortadoğu	0.9	2.2	7.8
Uzakdoğu	1.4	1.6	3.6
Afrika	0.3	1.2	1.7
Latin Amerika	1.3	1.3	1.8

Kaynak : Jacques Fontanel ; L'économie des armes, Editions La Découverte / Maspero, Paris, 1983, s. 12

Tablo 2'den izleneceği gibi, dünya askeri harcamalarında en büyük pay Nato ve Varşova Paktlarına, Nükleer Silahla Donatılmış Devletlere ait bulunmaktadır. Ama bu rakamlar söz konusu paktlara üye ülkelerin silahlı kuvvetlerinin kalitesi ve tecrübe birikimi konusunda herhangi bir fikir vermekten uzaktır. Örneğin, USACDA'nın tahminlerine göre Amerikan askeri Sovyet askerine göre daha nitelikli görünmektedir. Zira eğitim seviyesi yüksektir; otomobil kullanmasını bilir, enformatikteki bilgileri askeri faaliyete hızlı bir şekilde uyarlayabilir.

Aşağıdaki tabloda ise askeri harcamaların gelişimi GSYİH'nın yüzdesi olarak gelişmiş ülkeler bakımından verilmektedir.

TABLO 3 : ASKERİ HARCAMALARIN GELİŞİMİ
(GSYİH'nın Yüzdesi Olarak)

	<u>1981</u>	<u>1982</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>
Fransa	4.2	4.1	4.2	4.1	4.1	4.0
İngiltere	4.8	5.0	5.3	5.3	5.2	5.1
İtalya	2.5	2.6	2.7	2.7	2.7	2.7
B. Almanya	3.4	3.4	3.4	3.3	3.2	3.1
A.B.D.	5.8	6.4	6.6	6.5	6.9	6.8
Japonya	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0

Kaynak : Bruno Meltzheim, "Budget de la Défense, Industrie de l'Armement et Loi de Programmation Militaire (1987-1991)", Problemes Economiques, No. 2.082, 6 Juillet 1988, s. 8

Tabloda dikkati çeken husus, Japonya'nın askeri harcamalarının diğer gelişmiş ülkelere nazaran çok düşük bir seviyede olması karşın A.B.D.'nin askeri harcamalarının oldukça yüksek bir seviyede bulunmasıdır. Sovyetler Birliği'ndeki askeri harcamalar ise 1981 yılı verilerine göre GSMH'nın % 8'i ilâ % 15'i arasında değişmektedir (Dussauge, 1985, s. 54).

Öte yandan, dünyadaki askeri harcamaların diğer harcama türleriyle birlikte toplam kamu harcamaları içindeki paylarının karşılaştırılması da ilginç sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Tablo 4'te böyle bir karşılaştırma yapılmaktadır.

TABLO 4 : KAMU HARCAMALARININ YUZDESİ OLARAK DÜNYADA
EĞİTİM, SAĞLIK HARCAMALARI VE ASKERİ HARCAMALAR

Bölgeler	Askeri H. / Kamu H.		Sağlık H. / Kamu H.		Eğitim H. / Kamu H.	
	1970	1980	1970	1980	1970	1980
Dünya	34	22	10.5	12	24	22
NATO	19	14	12	22	21	24
Varşova Paktı	53	39	11	10	18	17
Gelişmekte olan Ülkeler	31	22	6	5	17	15

Kaynak : Jacques Fontanel ; L'économie des armes, Editions La Découverte / Maspero, Paris, 1983, s. 15

Tablodan görüldüğü gibi, askeri harcamalar / kamu harcamaları rasyosu Varşova Paktı için oldukça yüksektir. V arşova Paktı ülkelerini ise geliştirmekte olan ülkeler izlemektedir. Buna karşın, sağlık ve eğitim harcamaları / kamu harcamaları rasyoları ise söz konusu ülkeler için düşük bulunmuştur. Dolayısıyla Varşova Paktı ülkeleri ile geliştirmekte olan ülkeler Nato ülkelerine göre daha fazla askeri harcama yaparlarken eğitim ve sağlık için daha az harcama yapmaktadırlar.

Dünya askeri harcamalarının dağılımına bir başka açıdan bakıldığında, bu harcamaların % 28 ilâ % 32 ' sini askeri endüstriyel üretimin oluşturduğu gözlenmektedir. Örneğin söz konusu üretim için 1980 yılında Birleşmiş Milletler Örgütü'nün uzman grubuna göre 127 milyar dolar harcanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin bu toplam içindeki payı % 5 dolayında kalmaktadır (Fontanel, L'économie des armes, 1983, s. 24).

Savunma sektörü ihmal edilemeyecek ölçüde tabii kaynak tüketmektedir. Dünya alüminyum tüketiminin % 6.3 ' ü, bakır tüketiminin % 11.1'i ve kurşun tüketiminin % 8.1'i bu sektöre aittir. Ayrıca toprakların % 0.5 ' i askeri amaçlar için kullanılmakta, askeri manevralar toprak erozyonunu kolaylaştırabilmektedir (Fontanel, L'économie des armes, 1983, s. 25).

Araştırma - geliştirme harcamaları da savunma sektöründe önemli bir yere sahiptir. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana araştırma - geliştirme faaliyetlerinin etkisiyle silah teknolojisinde olağanüstü bir gelişme ortaya çıkmıştır. Günümüzde savunma sektörü ileri teknoloji kullanan bir sektör olma özelliği taşımaktadır. 1981 yılında dünya dolaysız askeri araştırma-geliştirme harcamaları yaklaşık olarak 35

milyar doları, 1983 yılında da 60 milyar doları bulmuştur (Dussauge, 1985, s. 41). Bu rakam, dünya toplam araştırma- geliştirme harcamalarının dörtte birini meydana getirmektedir. A.B.D., Sovyetler Birliği, Fransa ve İngiltere gibi ülkeler dünya askeri araştırma-geliştirme üretiminin % 90'ını gerçekleştirmektedirler. Fakat bir yerde bu rakamları ihtiyatla karşılamak gerekmektedir. Zira , yapılan araştırma - geliştirme faaliyetlerinin her zaman sivil ya da askeri karakterli olduğunu belirlemek güçtür. Örneğin, uzayla ilgili araştırma çalışmaları karma bir karaktere sahiptir. Kimya, biyoloji ya da nükleer alanlardaki araştırmalar aynı zamanda yeni silahların üretilmesi zeminini hazırlayabilir.

Bu arada, Birleşmiş Milletler Örgütü tarafından oluşturulmuş "Gelişme İçin Silahsızlanma Grubu " uzmanları dünyada en azından 50 milyondan fazla kişinin savunma sektörü istihdamı ile dolaylı ya da dolaysız olarak ilgili olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca, 500 bin dolayında bilim adamı- araştırmacı (1) askeri araştırma - geliştirme çalışmalarına katılmakta ve 5 milyondan fazla kişi, silah ve savunma sektörüyle ilgili özel materyeller üretmektedir (Nations Unies, Etude des Rapports Entre Désarmement et Développement, A/ 36 / 356, New York, 3 Septembre 1981).

IV. TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARINDAKİ GELİŞMELER VE SAVUNMA SANAYİİ DESTEKLEME FONU

Türkiye'de savunma harcamalarındaki gelişmeleri, son yıllarda artan önemi nedeniyle, savunma sanayiini destekleme fonuyla birlikte incelemek yararlı olacaktır.

A. SAVUNMA HARCAMALARINDAKİ GELİŞMELER

Savunma harcamaları ülkemizde de önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Savunma harcamalarının bu önemi çeşitli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde savunma harcamalarının en büyük bölümü genel bütçeden yapılmaktadır. Ayrıca, 1985 yılı sonlarına doğru 3238 sayılı kanunla kurulan Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı bünyesindeki Savunma Sanayii Destekleme Fonu'ndan da savunma sektörü ile ilgili harcamalar yapılabilmektedir.

(1) P. Dussauge ise, dünya genelinde askeri araştırma-geliştirme faaliyetleri ile bilim adamlarının ve mühendislerin % 20 ilâ % 25'inin harekete geçirildiğini ileri sürmektedir. Bkz. P. Dussauge ; L ' Industrie Française de L'Armement, Ed. Economica, 1985, s. 41.

1983 - 1988 döneminde diğer harcama türleriyle karşılaştırmalı bir şekilde toplam harcamalar içindeki yüzde ağırlıkları itibariyle gösterilmektedir.

TABLO 5 : İDARİ - FONKSİYONEL AYRIMA GÖRE HARCAMALARIN DAĞILIMI (%) (1983 - 1988)

<u>Hizmetler</u>	<u>1983</u>	<u>1984</u>	<u>1985</u>	<u>1986</u>	<u>1987</u>	<u>1988</u>
Genel Hizmetler	34.1	30.7	27.9	25.7	28.5	26.5
SAVUNMA	15.4	15.3	15.4	14.9	12.7	12.9
Adalet - Emniyet	3.6	3.8	3.9	3.7	4.0	3.6
Tarım - Orman - Köy	6.2	5.8	5.1	5.8	5.6	4.5
Su İşleri	6.0	5.8	8.0	9.0	7.6	6.3
Karayolları	4.9	5.4	5.3	4.9	3.9	2.7
Bayındırlık	2.6	3.1	3.3	2.8	2.1	0.6
Ulaştırma	1.6	1.5	1.6	1.4	1.1	1.1
Madencilik	0.5	0.5	0.5	0.4	0.4	0.3
Eğitim	13.1	12.6	12.5	11.6	12.3	11.5
Sağlık	2.7	2.7	2.8	2.6	2.9	2.7
Kültür-Turizm	0.7	0.6	0.5	0.5	0.5	0.6
Sosyal Hizmetler	0.5	0.6	0.7	0.7	0.7	0.6
<u>Borç Faizleri</u>	8.1	11.6	12.5	16.0	17.7	26.1
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

B.Ö. Bütçe başlangıç ödenekleri... göreler.

Kaynak : 1989 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Yayını,

s.44

Tabloda yer alan savunma harcamaları ; Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı için genel bütçeden yapılan harcamalar toplamından oluşmaktadır

Tablo 5'te görüldüğü gibi, ülkemizde savunma harcamaları 1986 yılına kadar genel hizmetlerle ilgili harcamalardan sonra ikinci sırada geldiği halde bu yıldan itibaren borç faizleri ikinci sırayı almaktadır. Savunma harcamalarında özellikle 1985 yılından başlayarak görülen nisbi düşüş dikkati çekmektedir. Bunda, bütçe harcamaları toplamı içinde borç faizleri için yapılan ödemelerin nisbi payını hızlı bir biçimde artırmasının etkili olduğu açıktır.

Ülkemizde savunma harcamalarının GSMH'daki payı da 1983 yılında % 3.4, 1984'de % 3.1, 1985'de % 2.9, 1986'da % 3.1, 1987'de % 2.7 iken 1988 yılı için bütçe başlangıç ödenekleri ve GSMH tahmini dikkate alınarak % 2.6 rakamı elde edilmektedir. Bu rakamlara bakarak ülkemizde savunma harcamalarının bazı yıllar gelişmiş ülkelerdeki ortalama seviyesine yaklaştığı söylenebilir. Ancak, gelişmiş ülkeler savunma sektörü üretimine ağırlık verip, ihracata yönelerek bu harcamaların ekonomideki olumlu genişletici etkilerini artırabilirlerken ülkemizin böyle bir imkândan yararlanabilmesi son derece sınırlı kalmaktadır. Bu bakımdan, Savunma Sanayii Destekleme Fonu bu yönde atılmış olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir.

B - SAVUNMA SANAYİİ DESTEKLEME FONU

Savunma Sanayii Destekleme Fonu'ndan da savunma sektörüne yönelik harcamalar yapılabilmektedir. Zira, 3238 sayılı kanun, "modern savunma sanayiinin geliştirilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonunun sağlanması" şeklinde tanımladığı amacının gerçekleştirilmesi için; genel bütçe dışında, devamlı ve istikrarlı mali kaynağı olan bir fon oluşturmuştur. Kanunun 12. maddesi ile T.C. Merkez Bankası nezdinde Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı ve tüzel kişiliği haiz bir teşkilat olan Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı emrinde "Savunma Sanayii Destekleme Fonu" kurulmuştur. Yine 12. maddede fonun gelir kaynakları belirtilmiştir.

Savunma Sanayii Destekleme Fonu bünyesinde 1987 yılı itibariyle toplam 360.633.647.154 TL. gelir elde edilmiştir. Bunun gelir kaynakları itibariyle dağılımı tablo 6'da gösterilmiştir.

TABLO 6 : SAVUNMA SANAYİİ DESTEKLEME FONU 1987 YILI GELİR TABLOSU

<u>Kaynak</u>	<u>Gelir (TL.)</u>
- Genel Bütçeden	-
- Alkollü İçki ve Tütün Mamüllerinden	51.380.896.435
- T.S.K. Güçlendirme Vakıflarından	-
- Milli Piyango Safi Hasılatından	20.530.000.000
- Müşterek Bahislerden	6.350.845.957
- Kanunla Kurulan Fonlardan	-
- Akaryakıt Tüketiminden	65.752.321.160
- Gelir ve Kurumlar Vergisi Mükelleflerinden	90.244.621.771
- Milli Savunma Bakanlığı Bütçesinden Devir	-

- Talih Oyunları İşletmelerinden	6.810.631.742
- Fon Malvarlığı Gelirleri	
. Faiz Gelirlerinden	108.947.839.635
. Diğer Gelirlerinden	6.709.761.003
- Bedelli Askerlikten	3.904.528.650
- Bağış ve Yardımlardan	2.200.301
Toplam	360.633.647.154

Kaynak : T.C.M.S.B. Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
1987 Faaliyet Raporu- İkinci Hesap Yılı -, Ankara, 1988, s. 25.

Savunma Sanayii Destekleme Fonu kaynakları esas itibariyle icra komitesi (2) tarafından incelenerek karara bağlanan projelerle ilgili yatırım ve işletme kredileri ile bunlara ilişkin üretim avansı ödemelerinde, araştırma - geliştirme projeleriyle prototip imalat giderlerinde ve istisnai olarak da silah, araç ve gereçlerin alım bedellerinin ödenmesinde kullanılabilir. Bu çerçevede içinde, 1987 yılı içinde fondan yapılan harcamalar aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi, TUSAŞ (Türk Uçak Sanayii A.Ş.)'a yapılan sermaye payı ödemelerinden, bazı kuruluş ve firmalara yapılan üretim avansı ödemeleri ve idari bütçeye yapılan aktarmalardan ibaret olmuştur.

TABLO 7 : SAVUNMA SANAYİİ DESTEKLEME FONU 1987 YILI ÖDEME TABLOSU

<u>Ödemenin Yapıldığı Yer ve Türü</u>	<u>Miktar (TL.)</u>
- TUSAŞ 'a Yapılan Sermaye Payı Ödemeleri	9.194.775.644
- Avans Ödemeleri	59.585.896.015
. MKEK'na	32.167.634.140
. MAN Firmasına	9.642.676.800
- İdari Bütçe Hesabına Aktarma	600.000.000
Toplam	69.380.671.659

Kaynak : T.C.M.S.B. Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
1987 Faaliyet Raporu - İkinci Hesap Yılı -, Ankara, 1988, s. 28.

(2) 3238 sayılı kanunla öngörülen Savunma Sanayii İcra Komitesi, Başbakanın başkanlığında Genel Kurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanından meydana gelmektedir.

törüne yönelik olarak üzerinde çalışılan ve fondan harcama yapılabilecek başlıca projeler ; zırhlı muharebe aracı üretim projesi, çok namlulu topçu roketi projesi, HF/SSB Telsiz sistemi üretim projesi, alçak irtifa hava savunma füze sistemi üretim projesi, hafif nakliye uçağı üretim projesidir.

Savunma Sanayii Destekleme Fonu'nun 31.12. 1986 tarihi itibariyle fon bakiyesi yani toplam geliri(179.355.088.622, 05 TL) ile toplam gideri (39.817.860.000 TL.) arasındaki fark, 139.517.228.622 05 TL. olmuştur. Bu meblağın bir kısmı Hazine Bonosu bir kısmı da kamu bankalarında açılmış bulunan vadeli hesaplardan, diğer kısmı ise T.C. Merkez Bankasındaki fon hesabı bakiyesi şeklindeki mevcutlardan, bono ve vadeli hesap faizlerinden oluşmaktadır (T.C.M.S.B. Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı 1987 Faaliyet Raporu-İkinci Hesap Yılı - Ankara, 1988, s. 26).

Fon bakiyeleri, 3238 sayılı kanunun 12. maddesine 28.5.1986 tarih ve 3291 sayılı kanunla eklenen "Fon bakiyelerinin tamamen veya kısmen Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası dışında nemalandırılmasına ait esas ve usuller Bakanlar Kurulunca düzenlenir "hükmü ve bu hükme dayanılarak çıkarılan 15.10.1986 tarih ve 86/11104 sayılı Bakanlar Kurulu kararı uyarınca Hazine Bonosu alınmak veya Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarının bağlı bulunduğu bakanın uygun göreceği kamu bankalarında vadeli hesap açmak suretiyle nemalandırılmaktadır. Bu esaslara göre, aylık taksitler halinde gelen fon gelirlerinden o ay yapılması planlanan ödemeler için kaynak ayrılmasından sonra kalan meblağlarla, ya doğrudan Hazine Bonosu alınması ya da ilgili bakandan alınan direktif ve onay doğrultusunda kamu bankalarında vâdeli hesap açılması mümkündür.

Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere, Savunma Sanayii Destekleme Fonu'ndan yapılacak harcamalar, üzerinde çalışılan projelere işlerlik kazandırılmasına paralel olarak artmaya başlayacak böylece çeşitli alanlarda nemalandırma amacıyla plase edilen fonlar azalacaktır.

Fonun toplam geliri 1986 yılı sonu itibariyle 179.335.088.622,05 TL. iken, 1987 yılı fon geliri toplam 360.633.647.154 TL'dir. Kamu kesimi genel dengesi içinde yer alan toplam 12 adet fon gelirlerine bu rakamlar oranlandığında yaklaşık olarak 1986 yılı için % 7, 1987 yılı için de % 9 rakamları elde edilmektedir. Genel bütçeden savunma sektörüne yönelik harcamalar idari-fonksiyonel tasnife göre ele alınıp değerlendirildiğinde ise fon kaynaklarının bu harcamalar bütünüünün yaklaşık olarak 1986 yılında % 14'ünü, 1987 yılında ise % 22'sini oluşturduğu görülmektedir. Fon kaynaklarının GSMH içindeki payı ise 1986 yılında % 04.5, 1987 yılında ise % 06.1'dir.

yönelik üretim amaçlı projeler için finansman kaynağı olma özelliğini kuvvetlendirirken dolaylı olarak savunma harcamalarının genel bütçeye olan yükünü nisbeten azaltabilecektir. Fakat herhalükârda söz konusu harcamalar ekonomi üzerinde çeşitli etkiler meydana getirmektedir.

V. SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK ETKİLERİ

Savunma harcamalarının ekonomik etkileri ile ilgili tartışmalar henüz sona ermemiştir. Bazıları savunma çabasını bir kısım serbest kaynakların verimli yatırımlardan alıkonulma vesilesi olarak görürlerken bazıları bunu tersine, ekonomik faaliyeti ileriye doğru yönelten bir unsur olarak görmektedirler.

Savunma harcamalarının ekonomik etkilerini değerlendirilmesi yazarların ideolojik bakış açılarına göre de farklılık ortaya çıkarabilmektedir. A.B.D.'deki askeri harcamalarla ilgili değerlendirmeler bunun tipik bir örneğini oluşturur. Seymour Melman, Amerikan Ekonomisi'nde askeri sektörün önemini artırmasını bu ülkedeki piyasa ekonomisini kökünden yıkan, verimli ekonomik birimlerin karar alma gücünü azaltan ve uzun süreli bir enflasyonu tahrik eden bir faktör olarak görürlerken marksist iktisatçılar, Baran ve Sweezy'nin arkasından, askeri harcamaları Amerikan sisteminin işleyişi için bir zorunluluk olarak ele almaktadırlar (Fontanel, L'économie des armes, 1983, s. 37).

Öte yandan, savunma harcamalarının ekonomik etkileri konusunda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yapılmış pek çok ampirik araştırma bulunmaktadır. Bu araştırma sonuçlarının bazıları savunma harcamalarının ekonomi üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koyarken bazıları da olumsuz etkilerine işaret etmektedir. Bizde bu çerçevede içinde savunma harcamalarının ekonomik etkilerini yapılmış araştırmalar ışığında olumlu ve olumsuz yönlerden ele alacağız.

A - OLUMLU ETKİLERİ

Savunma harcamalarının ekonomi üzerinde olumlu etkileri olduğunu ortaya koyan bazı araştırmalar şöyledir :

Galbraith 1968 yılında, Schmidt'de 1974'de yaptığı araştırmalarda, askeri harcamaların aşırı büyümeyi kontrol ettiğini ileri sürmüşlerdir. Schmidt'e göre savunma harcamaları kapitalist ekonomik sistemi regüle eden organize bir savurganca harcama aracını oluşturur. Nincicve Cusack ise 1979 yılındaki araştırmalarında, 1948 ile 1976 yılları arasında kişi başına düşen askeri harcamaların GSYİH'nin büyüme oranı ile pozitif korelasyonlu olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Diğer yandan, Pinatel ve Graphin 1976 yılında tamamladıkları araştırmalarında, askeri harcamaların ekonomide stabilizatör bir rol oynadıklarını, özellikle endüstrileşmiş ülkelerde devreyi krizlerin hafifletilmesine yardımcı olduklarını savunmuşlardır (Fontanel, "Dépenses Militaires et Développement Economique", 1986. s. 40).

A.B.D.'de Kongre Bütçe Ofisi'nin bir incelemesi de, 1980'den itibaren 1988'e kadar askeri alandaki harcamaların ekonomik büyümeyi düşürmediğini doğrulamaktadır. Bu inceleme, askeri harcamaların Amerikan Ekonomisi'nin üretim kapasitesinin yeterli ölçüde kullanımını konusunda temel endüstrilerin serbest kaynaklarını yüksek teknolojiye sektörlere doğru hareket ettirerek sermaye stokunun hızlı bir devrini kolaylaştırdığını ve böylece geniş ölçüde olumlu bir etkiye sahip olduğunu telkin etmektedir (Fontanel-Smith, 1986, s.23).

Weede ise 1983 yılında gerçekleştirdiği incelemesinde, askeri sektörün ekonomik hayata önemli ölçüde etkin bir şekilde katılımının (askeri personel / aktif nüfus rasyosu ile belirlenen) ekonomik büyümeyi kolaylaştırdığını iddia etmiştir. Yazara göre askeri sektör, ekonomik büyümenin hızlanması için gerekli olan entelektüel kapasiteler ya da zekâ faktörü kadar öneme sahip disiplin ve kurallara uyma alışkanlığını geliştirmektedir. (Fontanel, "Dépenses Militaires et Développement Economique, 1986, s. 41).

Bu arada, A.B.D. ve İngiltere gibi gelişmiş ve silah endüstrileri güçlü ülkeler yurtiçi askeri harcamaların yol açtığı enflasyonist baskıyı diğer ülkelere kolay bir şekilde askeri sektörleri aracılığıyla ihraç edebilmektedirler. Dünyanın büyük silah üreticisi ülkelerinde askeri harcamaların artışı bu ülkelerin ithalatına göre ihracatını kolaylaştırmada yardımcı olmaktadır. J. Percebois tarafından 1986 yılında tamamlanan askeri harcamaların makro ekonomik etkileri ile ilgili ekonometrik bir araştırmada (Percebois, 1986, s. 98) bu durum Fransa için doğrulanmıştır. Oysa, askeri harcamaların artışı silah ithalatçısı ülkelere (örneğin Mısır, Fas gibi) dış ticaret dengesi üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarabilmektedir.

B- OLUMSUZ ETKİLERİ

Savunma harcamalarının olumsuz ekonomik etkilere yol açtığını ileri süren araştırmalar da bulunmaktadır. Smith, Leontieff ve Duchin, Smith ve Fontanel, Cappelen tarafından çeşitli tarihlerde ayrı ayrı yapılan ampirik araştırmalarda, savunma harcamalarının başlıca üç yolla ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler yaptığını ortaya koymuşlardır : 1. Bu harcamalar yatırımları dolayısıyla gelecek büyüme potansiyelini azaltır. 2. Askeri teknoloji sivil teknolojiye nazaran daha az ekonomik rantabiliteye sahiptir. 3. Savunma sektörü, ekonominin diğer sektörlerinde daha verimli ve etkin olarak kullanılacak nitelikli personeli kendine çeker.

Smith ve Georglu ise yaptıkları araştırmalarında askeri harcamaların global olarak ekonomik gelişme üzerinde olumsuz etkiler meydana getirdiği, bu etkilerin harcamaların özelliğine, somut koşullara, alternatif ve rakip hükümet politikalarına bağlı olarak değişme gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır (Fontanel, "Dépenses Militaires et Développement Economique ", 1986, s. 41-42).

nansman potansiyelinin azaltır. Dolayısıyla bu durum faiz oranlarının artmasına, özel yatırımların daralmasına yol açar.

Savunma harcamalarının, ekonomik canlanmanın çok hızlı olduğu ve kamu açıklarının arttığı dönemlerde enflasyonist etkilere neden olabileceği görüşü bulunmaktadır. Nitekim, Lester Thurow 1982 yılında A.B.D. ile ilgili olarak yaptığı araştırmasında, askeri sektördeki talep artışının çok defa enflasyonist baskılara elverişli darboğazlar oluşturduğunu ifade etmektedir. Örnek olarak da, Vietnam askerleri için milyonlarca bot talebinin A.B.D.'de kısa vadede inkâr edilemeyecek ölçüde enflasyonist baskıları tahrik eden deri ve ayakkabı sektörü üretim kapasitelerinin hızlı bir daralma içine girmesini vermiştir (Fontanel, " Dépenses Militaires et Développement Economique ", 1986, s. 52).

Savunma harcamalarının para arzını kolayca artırmaya elverişli olduğu da belirtilmektedir. Ekonomideki para arzı-para talebi dengesi bu yönden bozulursa bunun ekonomideki enflasyonist eğilimleri güçlendireceği açıktır.

Bu arada, Birleşmiş Milletler Örgütü uzmanları tarafından yapılmış incelemeler, askeri harcamaların çoğaltan etkilerinin sivil harcamalara göre zayıf olduğuna işaret etmektedir (Fontanel, L'économie des armes, 1983, s. 37).

Öte yandan, Weldenbaum, Boulding, Chester, Smith ve De Grasse tarafından 1974- 1983 dönemi arasındaki çeşitli tarihlerde yapılan araştırmalar, askeri harcamaların en azından uzun dönem için işsizliğe bir çözüm olmadığını göstermektedir. Bu yazarlara göre bazı devreyi eksik istihdam koşullarında bu harcamalar ekonomik faaliyete yeni bir hız kazandırır ve böylece işsizliğin azaltılmasına katkıda bulunurlar fakat sivil harcamalar da en azından bu harcamalar kadar eksik istihdamla mücadele etkindirler (3).

(3) Ancak hemen burada özellikle silah sektöründe kullanılan işgücünün yüksek seviyede nitelikli olması gerektiğini belirtmek gerekir. Örneğin Fransa'da söz konusu sektörde çalışan mühendis ve teknisyenlerin çalışanlara oranı, pek çok sektör kuruluşunda çalışanlara göre % 50'yi geçmektedir. Ayrıca, silah endüstrisinde ödenen ücretler (özellikle havacılıkla ilgili) Fransız endüstri kuruluşlarının bütününe göre çok yüksektir ve bu personelin işvereneyükü, firmaların işletme yüklerinin % 30'unu aşmaktadır. Dolayısıyla askeri harcamalar işsizlikle mücadele programlarının başarısında, nitelikli işgücü talep etmesi yüzünden, yeterli katkıda bulunamamaktadırlar. Bkz. P. Dussauge ; a.g.e., s. 25.

Bu konuyla ilgili diğ er bir araştırma sonucu şöyledir : Eđer arz yönünden güçlükler varsa ya da askeri harcamalar verimliliği azaltıyorsa işsizliğin artmasına neden olurlar. Genelde iktisatçılar savunma harcamalarının istihdama katkısının sivil harcamalara kıyasla daha az olduğunu düşünürler. Ayrıca ekonometrik araştırmalar, herhangi bir yerde ve zamanda askeri harcamaların milli hasıladaki payı ile işsizlik oranı arasında ilişki olmadığını telkin etmektedir. Konuyla ilgili olarak Fransız Ekonomisi için elde edilmiş ekonometrik sonuçlar da az anlamlı olmaktadır. Tersine, işsizlik oranının artışı askeri harcamaların artışı da beraberinde getirmektedir (Fontanel - Smith, 1986, s. 24).

Buraya kadar yapılan açıklamalardan ayrı olarak, çeşitli ülkelerde askeri harcamaların ekonomik etkilerini araştıran ekonometrik incelemelerde ülkelerle ilgili birbirinden farklı sonuçlar alınabilmiştir. Örneğin Fransa için askeri harcamalar GSYİH artış potansiyelini azalttığı halde askeri sektörün yüksek teknolojisinden ve gücünden faydalanan Sovyet Ekonomisi için böyle bir olguya rastlanamamıştır (Fontanel, L'économie des armes, 1983, s.37).

Söz konusu harcamaların ekonomik etkilerini daha ziyade gelişmiş ülkeler açısından ele alan araştırmaların yanında gelişmekte olan ülkelerle ilgili araştırmalar da bulunmaktadır. Emile Benoît'nin 1973 yılındaki incelenmesi, çok zayıf ülkelerin ekonomik konjonktürü üzerinde askeri harcamaların bazan olumlu etkiler ortaya çıkardığına işaret etmişse de bu inceleme sahip olduğu teorik ve teknik yetersizlikler yüzünden yoğun eleştiriler almıştır. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme ile savunma harcamaları arasında dolaylı ya da dolaysız bir ilişkinin olduğu bilinmektedir. Genel bir kural olarak da, savunma harcamalarının GSYİH'nın artışı üzerinde olumsuz bir etki meydana getirdiği öne sürülmektedir. Gakat bu ilişkinin istisnaları da vardır. Hindistan ve İsrail gibi ülkelerdeki durum Benoît'nin tezini doğrulamaktadır.

Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde savunma harcamalarının bütçe açığına ve enflasyonist baskıların artmasına neden olduğu da kabul edilmektedir.

VI. SONUÇ

Dünyada ve Türkiye'de savunma harcamalarının gelişimi ve ekonomik etkileri konusunda buraya kadar yapılan açıklamalar, konunun güncelliğini ve önemini korumaya devam edeceği izlenimini uyandırmaktadır.

Dünyada barış ortamının genelde varlığını koruması savunma harcamalarının nisbi artışı üzerinde fren görevi yapabilirken ekonomik ve sosyal ihtiyaçların artması kaynakların savunma sektörü gibi "verimsiz" kabul edilen bir sektörden "verimli" sektörlerle kaymasını gerekli kılmaktadır.

Konu, gelişmekte olan ÷lkeler yönünden ele alındığında ise, daha karmaşık bir görünüm kazanmaktadır. Bu ÷lkeler bir yandan gelişme hızlarını artırmayı hedef alırlarken diğer yandan da savunmalarını yerli üretime dayalı savunma araçlarıyla gidermek, ÷lke savunmasını yeterli bir seviyeye çıkarmak durumundadırlar. Sonuçta söz konusu ÷lkeler için savunma sektörüne yönelik kaynaklar bakımından alternatif kaynak maliyeti çok önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, savunma harcamalarıyla ilgili tartışmaların durağan bir hale gelememesinde bu harcamaların ekonomik etkileriyle ilgili net görüşlerin ve herkes tarafından benimsenebilecek araştırma sonuçlarının bulunamaması da etkili olmaktadır.

Ülkemizde ise savunma harcamalarının her ne kadar genel bütçedeki payı son yıllarda nisbi olarak belirli bir düşme gösteriyorsa da savunma sektörüne yönelik artan fon kaynakları dikkate alındığında savunma harcamalarının önemini koruduğu ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde de savunma harcamaları kamuoyunun hassas olduğu bir konu olmakla birlikte bu harcamaların alternatif maliyeti ve ekonomik etkileri konusunda yeterli somut veriler ortaya konulamamıştır.

EVOLUTION ET EFFETS ECONOMIQUES DES DÉPENSES DE DÉFENSE EN TURQUIE ET DANS LE MONDE

Dans l'article ci-dessus, j'ai essayé d'étudier l'évolution et les effets économiques des dépenses de défense en Turquie et dans le monde.

Même s'il y a des données suffisantes sur l'augmentation des dépenses de défense, il ne s'agit généralement pas des résultats acceptés par tous les auteurs à propos des effets économiques de celles-ci pour chaque pays.

Dans cet article, nous expliquons l'évolution des dépenses de défense dans le monde et en Turquie et nous mettons l'accent sur les résultats des recherches faites dans le domaine des effets de celles-ci.

K A Y N A K Ç A

Bulutođlu, Kenan (1981) ; Kamu Ekonomisine Giriş, 3. Basılış, Sermet Matbaası, Kırklareli - Vize.

Dussauge, Pierre (1985) ; L'Industrie Française de L'Armement, Ed. Economica, Paris.

Fontanel, Jacques (1983) ; L'économie des armes, Editions La Découverte / Maspero, Paris.

Fontanel, Jacques (1983) ; " Dépenses Militaires et Développement Economique ", Arès, La course aux armements et le désarmement, le désarmement pour le développement, Jacques Fontanel- J. F. Guilhaudis (éd.)

Fontanel, Jacques - Smith Ronald (1986) ; " Analyse Macroéconomique des Dépenses Militaires", Problèmes Economiques, 1er Janvier 1986, No.1. 955.

Meltzheim, Bruno (1988) ; "Budget de la Défense, Industrie de l'Armement et loi de Programmation Militaire (1987-1991) ", Problèmes Economiques, No. 2. 0.82,6 Juillet 1988.

Percebois, Jacques (1986) ; "Dépenses Militaires et Croissance Economique : Effet d'Entrainement ou Effets d'éviction ? ", Arès, La course aux armements et le désarmement, J. Fontanel- J. F. Guilhaudis (éd.).

Şener, Orhan (1980) ; Kamu Ekonomisi , Erenler Basımevi.

Nations Unies, Etude des Rapports Entre Désarmement et Développement, A/36/356, New York, 3 Septembre 1981.

1989 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Yayını.

T.C.M.S.B. Savunma Sanayii Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı 1987 Faaliyet Raporu - İkinci Hesap Yılı- Ankara, 1988.